

דיון בפולמוס 'ממחרת השבת' לאור מנהג מסורת 'בית ישראל' (יהודי תגראי ואתיופיה)

ראובן טל יאסו*

תקציר

'ממחרת השבת' הוא הזמן שהתורה ציינה כעת קציר העומר והנפתו בבית המקדש, שממנו מתחילה ספירת העומר, ובסיומה חוגגים את חג השבועות. בתקופת בית המקדש נהגו גם להביא בו את פירות הביכורים. סוגיית ממחרת השבת, המוכרת מאז סוף תקופת הבית השני ועד עצם היום הזה, היא אחת מנושאי המחלוקת שאין לנו מסורת ברורה לגביה בתוך כלל קהילות ישראל. יתרה מכך, למרות המחקר הרב בנושא, לרבות בספרות חז"ל, בפרשנות המקרא ובמחקר האקדמי, עיקר המחלוקת עדיין אינו מובן דיו. ואכן, דומני שאחת הבעיות העיקריות של מחלוקת זו היא שאין אנו מבינים את מלוא משמעותה.

לדעתי, בחינת המסורת המקובלת והנהוגה בקהילת בית ישראל בסוגיית ממחרת השבת תוכל לסייע לנו להבין טוב יותר את נקודת המחלוקת בעניינה. דרך המבט על מסורת בית ישראל ניתן דעתנו גם למסורת שבידי הנצרות האתיופית, ובמיוחד זו של סמיין-שווה שבדרום אתיופיה.

במאמר זה אדון במחלוקת סביב סוגיית ממחרת השבת. אתחיל במחלוקת שבין רבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז) לבין אותו זקן איסיי שבבריתא במסכת מנחות. אמשיך במסורת של תחילת ספירת ימי העומר, הנהוגה אצל בית ישראל שמתגראי ומאתיופיה, ולאחר מכן אביא את דברי יוסף בן מתתיהו ופילון מאלכסנדריה בנוגע לחומרת השבת אצל האיסיים, אחר כך אביא מקורות מספר החוקים של הכנסייה האתיופיה בנושא מעמדה של יום השבת והתקנות לגביה. לבסוף אתייחס למקורות הדנים בשאלה האם הציווי בדבר שבת האמורה בתורה מחייב אך ורק את עם ישראל או שהוא מחייב כל אדם המאמין שאלוקים ברא את העולם. לאור זה אטען שהמחלוקת היא על מעמדה של השבת, היום השביעי לבריאה, ולמי היא שייכת (נכס של מי?), וכי הפולמוס על ממחרת השבת הוא הסתעפות משנית למחלוקת העיקרית. רוצה לומר, נושא ממחרת השבת הוא מקרה נקודתי שמספק כר פורה לדיון על מהותו של יום השבת בכלל.

מילות מפתח: חודש האביב, חודש ניסן, ממחרת השבת, בית ישראל, רבי יוחנן בן זכאי, הכנסייה האתיופית

* ראובן טל יאסו, חוקר עצמאי.

מבוא

חשוב לוח השנה וקביעת מועדי החגים בעם ישראל (חוכמת עיבור השנים והחודשים) היה אחד הנושאים שהעסיקו רבות את המנהיגות הדתית ובעלי המסורה מאז סוף הבית השני.¹ בעוד קהילות ישראל התאחדו כבר סביב לוח שנה אחד, קהילת בית ישראל מאתיופיה המשיכה להחזיק בלוח משלה עד עליית רוב הקהילה ארצה. לכן אחד האתגרים שהתעוררו במפגש שבין קהילת בית ישראל לשאר קהילות ישראל היה קביעת מועדי ישראל שבתורה, קרי אילו מועדים נפגשים בשני הלוחות ואילו חלים בזמנים שונים.

ההתעניינות שלי בענייני חישוב מועדי ישראל התחילה עוד במחוזות ילדותי, במפגשים אקראיים עם אנשים הקשורים למסכת חיי כילד. בראש וראשונה המפגשים עם אבי מורי ועטרת ראשי וונדם מתנתסנות יאסו זצ"ל, שממנו שמעתי לראשונה על הימים המיוחדים סרקי־וורחי (זריחת הלבנה), באחתי (האחד, אחד בחודש), ברהן־סרקה, עשרתי, אספה־עשרתי ואחרים. לאחר מכן, אימי מורתי ועטרת ראשי אסרסאש אברהם וורקו זצ"ל, אשר בעת הכנת המסוואית (חלת מצווה, חלה לשם קידוש) לכבוד הימים האלה הייתה אומרת היום כך וכך, מחר יום כך וכך. מקור נוסף היה סבתי מורתי עטרת ראשי החסידה אמוהויי ביינש תלה זצ"ל (אימה הייתה אסרסו בת גאנגול).

במשפחת בית אבי קיים מנהג של זיכרון (זיכרון לדבר מצווה מן התורה או מנהג חשוב) של רֶאָבֶעַ שְׁנֵנֶת לַחֲלִיט (בשנה מציינים שבע שבתות שביעית, מתוכן שתי ראבע שנבת). מנהג זה עובר מדור לדור במשפחתנו ומקורו אי שם במנהגי ארץ ישראל מימי בית המקדש הראשון. השבת השביעית שצינו בבית אבי כשעודנו היינו בתגראי הייתה השבת שלפני ראש חודש אלול. לאחר עלייתנו לארץ ישראל החל אבי מורי זצ"ל לציין בביתנו את השבת השביעית שאחרי ראש השנה. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שמשפחות שונות ציינו את המועד הזה באותה שבת, והקייסים לא יכלו "לרקוד בשתי חתונות (אירועים) בעת ובעונה אחת".

מידע נוסף קיבלתי מאישה חכמה בשם אֲדִי מְחִירְתָּה זצ"ל (אמא מחירתה), אישה צנועה ושקטה אשר החזיקה במסורת של עיבור השנה, עיבור החודשים וחישוב הלוח העברי מדורי דורות. כשנה לאחר עלייתנו ארצה עברנו להתגורר בדירת קבע בבאר שבע, ובמקום הזה הקב"ה זימן לי מפגש עימה. המפגש עימה חשף אותי אל נבכי חישובי העיבור ולוח החגים של קהילתנו באופן ממשי. שוחחתי איתה בזמן ההפסקות של משחקי הסטנגה, שאותם שיחקנו במגרש החניה של השכונה, או בשבתות ובחגים כאשר חזרתי מהישיבה. כשהתחלתי את לימודי בשיבת ההסדר שבאלון שבות נחשפתי לראשונה לספרות חז"ל, וכאשר למדתי את מסכת ראש השנה התחלתי לראשונה לחבר בין הדברים שסיפרה לי אֲדִי מְחִירְתָּה למנהגים של הבית שלי ולמקורות שבספרות חז"ל. השיחות שלי איתה נמשכו עד שעזבה את באר שבע ועברה להתגורר באשקלון.

מי הייתה החכמה אמא מחירתה? כך מתאר אותה בנה מר נגוסה תמצאמחירת:

בתם של מר תאזזו מדהני ומרת עצייהיות וובאיהו. נולדה בשנת 1908, בסימבה שבבלסה באזור אמחירה. אבא וובאיהו (סבא שלה מצד אמא) נולד בעד־יבוא שבצפון שירה (בתגראי) והיגר לאזור אמחירה יחד עם אשתו. שם נולדו להם חלק מילדיהם, ביניהם אמא מחירתה. המשפחה חזרה לתגראי בעקבות אחד מילדיהם.

1 בנושא לוח השנה העברי הנהוג אצל כלל קהילות ישראל להוציא את קהילת בית ישראל שמתגראי ומאתיופיה, עיינו עוד: מרצבך ורביב, 2001.

כאשר חזרו לתגראי הצטרפו אל מר יאסו תְּרָפָה בצמבלה (בכפר בית־מאריה).² את חוכמת עיבור השנים והחודשים למדה מאביה, שהיה תלמיד חכם ומורגל במנהגי פרישות מאוד מיוחדים. בקיאותה בחישובי העיבור היו לשם דבר בקרב חכמי הקהילה. הִפְהֵן הראשי ממהרי כֶּהֶן אבא יצחק יאסו גונצ'ל זצ"ל (ממהר אבא יצחק היה נשוי לגב' וויני בת יאסו תרפה) היה פונה אליה בעצמו וגם מפנה אליה אחרים בשאלות שבענייני עיבור השנה וקביעת מועדי החגים. גם הכאהן ממהר צגאמלאק יונס זצ"ל היה מתייעץ עמה בתחום זה.

זכיתי ללמוד וללבן סוגיות בנושא הלוח גם עם החכם בְּהִ'תה דג'ן זנבה זצ"ל, ובמשך השנים ניהלתי איתו שיחות רבות (חלקן מוקלטות). החכם בהתה דג'ן הוא בן אחיו של החכם יצחק זנבה זצ"ל (צאצא של אבנת), אחד מבעלי המסורה בחוכמת העיבור שהוזכרו לעיל (בהתה דג'ן זנבה). דמות נוספת מבעלי המסורה בנושא הלוח והידועים הייתה החכמה ביינש' סהלו זצ"ל (סהלו ציימה).

מאמר זה הוא פרק אחד קצר מתוך ספרי 'לוח יאסו' – לוח השנה העברי של בית ישראל מאתיופיה' (חלק ב).³ הספר הוא פרי עמל של עשרות שנים. בשני חלקי הספר ניסיתי להעלות על הכתב את כללי החישוב והעיבור באופן הנאמן והקרוב ביותר למסורת שספגתי מהחכמים והזקנים שבקהילתי. אין בעבודתי חידוש של שיטה והלכה, כי אם איסוף וסידור הדברים והנגשתם לקהל הקוראים, ובמיוחד לבני קהילתי אשר נולדו באתיופיה והגיעו ארצה כילדים קטנים ולאילו שנולדו בארץ וגדלו בה ועומדים בפני משבר זהות שלא באשמתם. משבר הזהות מקורו בעיקר בחוסר חומר רקע על עברו ועל עושרו התרבותי של בית הוריהם, והוא המשפיע על כושר עמידתו וחוסנו האישי של בן הקהילה בתוך החברה הישראלית. הקושי גדול במיוחד בתוך החברה הישראלית, שכן לצד היותה מסורתית מאוד היא תחרותית ובזה לכל אשר אינו דומה לה או המסרב לאמץ את כללי המשחק הרואים באצילות ובצניעות מסכנות, ובענווה – חולשה ונמיכות קומה.

הקדמה

'ממחרת השבת' הוא הזמן שהתורה ציינה כעת קציר העומר והנפתו בבית המקדש, שממנו מתחילה ספירת העומר, ובסיומה חוגגים את חג השבועות. בתקופת בית המקדש נהגו גם להביא בו את פירות הביכורים. סוגיית ממחרת השבת, המוכרת מאז סוף תקופת הבית השני ועד עצם היום הזה, היא אחת מנושאי המחלוקת שאין לנו מסורת ברורה לגביה בתוך כלל קהילות ישראל. יתרה מכך, למרות המחקר הרב בנושא, לרבות בספרות חז"ל, בפרשנות המקרא ובמחקר האקדמי, עיקר המחלוקת עדיין אינו מובן דיו.⁴ ואכן, דומני שאחת הבעיות העיקריות של מחלוקת זו היא שאין אנו מבינים את מלוא משמעותה. אחת הקהילות היהודיות שפולמוס זה נעדר ממנה היא קהילת בית ישראל שמתגראי ומאתיופיה.⁵ קהילת בית ישראל היא קהילה מסורתית שאינה דומה לאף אחת מהקבוצות המרכיבות את הפסיפס היהודי־תלמודי. משום כך, טוען שרון שלום:

- 2 יאסו תרפה הוא הסבא רבא שלי. השושלת הולכת כך: תְּרָפָה, אִיסוֹ, מְנַתְסָנוֹת, וְנָדָם, ראובן.
- 3 בחלק א הצגתי את מקורותיו של הלוח המסור והמצוי בקהילתנו בהתייחס ללוחות האחרים המשיקים לו והמקבילים אליו, ובחלק ב של הספר אני מציג את כלל מועדי השבוע, החודש והשנה של בית קהילת בית ישראל באופן מפורט (חלק א יצא לאור בהוצאה פרטית בחודש אדר תש"פ, חלק ב יוצא לאור בקרוב, בע"ה).
- 4 ספרות חז"ל: משנה מסכת מנחות פרק י, משנה ג, גמרא בבלי מסכת מנחות פרק ו, דף ס"ה עמודים א'–ב'; פרשנות המקרא: ויקרא פרק כג, פסוק יא: רש"י, רמב"ן, ראב"ע, רבנו בחיי, רבי אליהו מזרחי, גור אריה, הכתב והקבלה, רש"י הירש, העמק דבר, אמת ליעקב, פרויקט השו"ת בר"אילן; המחקר האקדמי: עולם התנ"ך, ויקרא פרק כג, פסוק יא.
- 5 יהודים החיים במדינות הפדרציה האתיופית הדוברות השפה האמהרית.

קהילת ביתא ישראל היא 'גניזה חיה', קהילה המשמרת מסורת קדם-תלמודית... קהילת ביתא ישראל לא הושפעה כלל ועיקר גם מההתרחשויות ההיסטוריות היסודיות שליוו את התפתחות העם היהודי לאחר חורבן בית המקדש השני... ביתא ישראל היא קבוצה יהודית, ללא שייכות לקנון הטקסטואלי יהודי, אשר התפתח, על ידי החכמים, לאחר חורבן בית המקדש השני. (שלום, תשע"ט, עמ' 658)

מכאן שבחינת המסורת המקובלת והנהוגה בקהילת בית ישראל בסוגיית ממחרת השבת תוכל לסייע לנו להבין טוב יותר את נקודת המחלוקת בעניינה. דרך המבט על מסורת בית ישראל ניתן דעתנו גם למסורת שבידי הנצרות האתיופית, ובמיוחד זו של סמיין-שווה שבדרום אתיופיה.

במאמר זה אדון במחלוקת סביב סוגיית ממחרת השבת. אתחיל במחלוקת שבין רבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז) לבין אותו זקן איסיי שבבריתא במסכת מנחות. אמשיך במסורת של תחילת ספירת ימי העומר, הנהוגה אצל בית ישראל שמתגראי ומאתיופיה, ולאחר מכן אביא את דברי יוסף בן מתתיהו ופילון מאלכסנדריה בנוגע לחומרת השבת אצל האיסיים. אחר כך אביא מקורות מספר החוקים של הכנסייה האתיופיה בנושא מעמדה של יום השבת והתקנות לגביה. לבסוף אתייחס למקורות הדנים בשאלה האם הציווי בדבר שבת האמורה בתורה מחייב אך ורק את עם ישראל או שהוא מחייב כל אדם המאמין שאלוקים ברא את העולם. לאור זה אטען שהמחלוקת היא על מעמדה של השבת, היום השביעי לבריאה, ולמי היא שייכת (נכס של מי?),⁶ וכי הפולמוס על ממחרת השבת הוא הסתעפות משנית למחלוקת העיקרית. רוצה לומר, נושא ממחרת השבת הוא מקרה נקודתי שמספק כר פורה לדיון על מהותו של יום השבת בכלל.⁷

א. ממחרת השבת – שבת, שבתון ומקרא קודש

נפתח בדוגמה אחת על מחלוקת בהבנת ממחרת השבת – ויכוח המתנהל בין ריב"ז לבין אותו זקן בבריתא:

שהיו בייתוסין אומרים: עצרת אחר השבת, ניטפל להם רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם: שוטים, מנין לכם? ולא היה אדם אחד שהיה משיבו, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר: משה רבינו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת יום אחד הוא, עמד ותקנה אחר שבת כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים; קרא עליו מקרא זה: אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר, ואם משה רבינו אוהב ישראל היה, למה איחרן במדבר ארבעים שנה? אמר לו: רבי, בכך אתה פוטרני? אמר לו: שוטה, ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטילה שלכם! כתוב אחד אומר: תספרו חמשים יום, וכתוב אחד אומר: שבע שבתות תמימות תהיינה, הא כיצד? כאן ביום טוב שחל להיות בשבת, כאן ביום טוב שחל להיות באמצע שבת. (גמרא בבלי, מסכת מנחות דף סה עמודים א-ב)

6 יש לציין שכלל המקורות הידועים עד תקופה זו, ושגם הרב יואל בן נון התייחס אליהם בספרו 'זכור ושמו', אין בהם רעיון או הצעה למחיקתה של יום השבת והחלפתה ביום אחר. כמעט כל המחלוקות הן סביב הצביון הראוי לשמירת השבת יום השביעי לבריאה לאור האתגרים שעמדו באותם דורות. הרעיון על ביטולה של יום השבת ותחת זאת ייסוד וקביעה של יום אחר כיום השבת חדש, הועלה לראשונה על ידי הכת הנוצרית. ראו: בן נון, 2015, עמ' 293-433.

7 כולי תפילה לאלוהי ישראל, אלוהי אברהם יצחק ויעקב, אלוה הארץ הזאת, שימנע ממני כל מכשול ואי סדר בדברים שאני כותב כאן, ושיעזרני להוציא מתחת ידי דבר מתוקן ומסודר המקובל אצל בני עמי.

מה בעצם עומד בבסיס המחלוקת שבין ריב"ז לבין אותו זקן? האם המילה שבת חלה אך ורק על שבת בראשית או גם על שאר המועדים שנאמר בהם מקרא קודש (יום טוב)? המחלוקת בנוגע למועד של הנפת קציר העומר ותחילת ספירת העומר היא בבחינת סיפור רקע נקודתי, אך עיקר העניין הוא על יום השבת.

המקור שמוזכרים בו כלל המועדים לעניין של קדושה ואיסור מלאכה הוא פרק כג בספר ויקרא. בטבלה 1 להלן מוצגים המועדים שבעניינם מוזכר לפחות אחד מהכינויים שבת, שבתון או מקרא קודש בפרק זה.

טבלה 1. אזכורם של שבת, שבתון ומקרא קודש – ויקרא כג

הכינוי			מועד
מקרא קודש	שבתון	שבת	
כן	כן	כן	שביעי לבריאה
כן			א' חג המצות
כן			ז' חג המצות
כן			חג השבועות
כן	כן		א' בתשרי
כן	כן	כן	יום הכיפורים
כן	כן		א' חג סוכות
כן	כן		שמיני עצרת

כפי שאפשר להיווכח, הכינוי שבת נאמר על היום השביעי לבריאה ועל יום הכיפורים; הכינוי שבתון מוזכר בהקשר של כל המועדים, להוציא את ראשון ושביעי של חג המצות וחג השבועות; הכינוי מקרא קודש נאמר על המועדים כולם ללא יוצא מהכלל. כלומר, ניתן להעלות טענת "הוא אמינא" שלא כל המועדים שווים לשבת ולא כל המועדים מכונים שבת, ולכן סביר שיהיה הבדל ביניהם. מובן מאליו שהקיום המעשי שלהם עשוי להיות שונה, ולכן גם סביר שהעם המקיים את המצוות משמר מסורת של קיום מעשי של מועדים אלה.

אם כן, נשאל את עצמנו את השאלה המתבקשת מאליה, והיא מדוע ישנו ספק לגבי זיהוי מועדו המדויק של ממחרת השבת⁸ בתקופת ריב"ז? איך ומתי קיימו את מצוות הנפת העומר עד אותו הרגע שבו התעוררה המחלוקת? כאשר המחלוקת היא בעובדות, הגורם המכריע הוא בדרך כלל המנהג, מה ואיך נוהג העם; ובלשונם של חכמי ארץ ישראל: "פוק חזי מאי עמא דבר" (צא וראה מה נוהג העם),⁹ ונגמר הוויכוח. למשל, המסורת שבידי קהילת בית ישראל שמתגראי ומאתיופיה היא כפי שמוצגת בטבלה 2, ומעולם לא התעוררה מחלוקת בעניינה בגלל הטלת ספק וערעור על זה. המסורת של בית ישראל מראה בבירור מוחלט שהמילה שבת כאן משמעותה היא מקרא קודש/יום טוב, ממחרת השבת – ממחרת יום טוב. יום טוב ראשון או יום טוב שביעי? יום טוב שביעי. מכאן גם מתחייב שחג השבועות, היום החמישים, חל תמיד ב"ב בסיוון – חמישים יום אחרי שביעי של חג המצות, והוא יכול לחול בכל יום מימות השבוע.

8 עיינו בהרחבה: בן נון, 2015, עמ' 415-422.

9 רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונן. אמר ליה רבא בר רב חנן לאבוי, ואמרי לה לרב יוסף: הלכתא מאי? – אמר ליה: פוק חזי מאי עמא דבר. (תלמוד בבלי מסכת ברכות פרק ו – כיצד מברכין [המתחיל בדף לה עמוד א]).

טבלה 2. מועדי חג הפסח, חג המצות ויום הנפת העומר על פי קהילת בית ישראל שמתגראי ואתיופיה

המועד	חג הפסח	חג המצות						ממחרת השבת
תאריך (ניסן)	14	15	16	17	18	19	20	21
	שחיטת קורבן	מקרא קודש/ יום טוב	חול המועד				מקרא קודש/ יום טוב	יום הנפת עומר

ברצוני לטעון לאור זאת שהמניע של ריב"ז לדחות את דרשתו ו"עזרתו" של אותו זקן איסיי/בייתוסי הוא רצונו לכוון מהלך מקיף הרבה יותר.¹⁰ בין היתר הוא רצה לדחות כך זרם נוסף שקם באותה עת בארץ ישראל, אשר השפעתו על כלל היהודים בארץ ובגולה הייתה רבה, אך משום מה תיעודו ואזכורו נעדר ממקורות חז"ל; והכוונה היא לכת הנוצרית. הכת הנוצרית שהתגבשה אחרי מותו של ישו החלה לקדש את יום ראשון לבריאה ולבכר אותה על פני השבת של יום השביעי לבריאה. במילים אחרות, נראה כי התפוררות המסגרת החברתית והלאומית של מדינת יהודה הצריך מצע חדש, צורך בבניית מסגרות קהילתיות חלופיות חדשות.

ב. בניית חיים עם סממנים לאומיים בהיעדר מסגרת מדינית פוליטית

עם התפוררות המסגרת המדינית והלאומית של יהודה כל שנותר הוא השפה המדוברת בפי האנשים והמצוות והחוקים שאפשר לקיימם כאדם פרטי ובודד. לעומת זאת, מצוות המתייחסות לקהילה של אנשים עולות לדיון מחודש ומעוררות ויכוח ופולמוס בעניין תוקפן ונחיצותן (שיר השירים רבה [וילנא] פרשה ג).¹¹ אחת ממקבץ של מצוות כאלה היא קבוצת המצוות של מועדי ישראל, הלוח (יאסו, 2020). כאן אנו עוסקים באופן ספציפי ביום השבת, השביעי לבריאה.

הנוצרים

מחלוקת דומה לזו של ריב"ז ואותו זקן איסיי היא המחלוקת של הנוצרים מהמאה הראשונה ועד סוף המאה הרביעית בארץ ישראל ובמצרים סביב כינון של הקהילות הנוצריות הנמצאות במגע חברתי ומקומי עם הקהילות היהודיות זו לצד זו, אפילו זו בתוך זו. קבוצה זו חשובה וגדולה היא, אך חלקה בפולמוס על מועדי התורה בספרות חז"ל (חכמי ארץ ישראל באותה עת) נעדר ונפקד. דבר זה תמוה בעיניי.¹²

10 לא מצאתי במקורות הנדרה ברורה ומוסמכת להבחנה בין הקבוצות.

11 שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ג.

12 לאור התפתחות זו של הקהילות הנוצריות במרחב של ארץ ישראל, כשהן חיות בקרב קהילות ישראליות שעדיין דבקות בתורה ומחזיקות במסורת אבותיהן מדורי דורות, סביר ביותר שחכמי הפרושים ומנהיגי הקבוצות שעדיין נאמנות למסורת אבותיהן נאלצו לתקן תקנות חדשות אשר בכוחן להדוף את הרוחות והרעיונות של הכתות הנוצריות ובכך לעצב מציאות מובדלת וברורה מהחיים הדתיים של הנוצרים

על פי ההיסטוריה של הנצרות האתיופית, המבשרים הראשונים של דת הנצרות באכסוס (אתיופיה של ימינו) היו שליחים שמקורם בסוריה וסביבתה,¹³ ומאוחר יותר הגיעה קבוצה של מבשרים שמקורה היה באלכסנדריה. בפועל ידם של שליחי אלכסנדריה הייתה על העליונה בקביעת אופייה הדתי-נוצרי של ממלכת אתיופיה. בהמשך לכך, קביעת מועדי החגים של הנצרות האתיופית מיוחסת לדימיטריוס, ראש הכנסייה (הפטריארך ה-12 מאז ייסוד הכנסייה) של אלכסנדריה אשר כיהן בשנים 188–230 (ספירה אתיופית: 180–222). לדברי מספר כמרים מהכנסייה האתיופית, דימיטריוס נפטר בגיל 105 (כלומר נולד בשנת 125/117). בימיו של דימיטריוס גברה בעולם הנוצרי המבוכה בגלל חוסר היכולת ליצור מסגרת ארגונית קהילתית מובחנת מהקהילות היהודיות המסורתיות. המבוכה הייתה גדולה במיוחד בכל הקשור לחגים ולצומות שהיו משותפים לקהילות היהודיות המסורתיות ולקהילות החדשות הנוצריות שהיו בתהליך של היווצרות ובנייה (מגילת תענית).

לפי ספר צמח בן דוד,¹⁴ ריב"ז נולד בשנת גתש"ג (47 לפני הספירה) ונפטר מן העולם בגיל 120 בשנת גתתל"ג (73 לספירה), כלומר כשלוש שנים אחרי חורבן בית המקדש השני. לפי תיארוך זה חלפו לפחות 100 שנים מאז מותו של ריב"ז ועד לתחילת כהונתו של האפיפיור דימיטריוס, ומכאן כי ממשיכי דרכו ותלמידיו של ריב"ז היו מעורים עמוקות בפולמוס המתמשך הזה.¹⁵ יש לציין שכלל ההסברים והנימוקים הקיימים בקשר לקביעת הלוח הלבלי/רבני מאוחרים מבחינה היסטורית, ולכל היותר משקפים את העת ונקודת הזמן של קביעת הצורה הסופית של הלוח המוכר לנו זה 1,200–1,300 שנים.

הנצרות האתיופית, על מגוון פלגיה, ניהלה דיון ער ותוסס על מעמדו של יום השבת (שבת בראשית) לעומת מעמדו של יום ראשון. דיון זה התנהל בצורה זו או אחרת עד סוף ימי אחרון הקיסרים של אתיופיה, ותדירותו הייתה קשורה ליחסו של השליט ולשלטון בכל עת. פולמוסים מסוג זה התנהלו מעת לעת גם בהשתתפות של חכמי בית ישראל. זו נכפתה עליהם על ידי השלטונות ביוזמתה של הכנסייה הדרום-אתיופית, ובמיוחד על ידי אסכולת כנסיית שווא (Shuwa), אזור סביב אדיס אבבה של ימינו) ושלוחותיה. הפולמוסים התנהלו בחסות הקיסר ברחבי האימפריה האתיופיה כולה, אך מזכירי חצר המלוכה דאגו שלא לתעד אותם בכתובים. אם בכל זאת נמצא תיעוד כתוב מסוים הוא צונזר והוחרם, וכמוהו הוחרם גם כל מי שהחזיק בו או הזכירו. משום כך פולמוסים שחכמי בית ישראל לקחו בהם חלק מוכרים לנו יותר ממסורת שבעל פה.¹⁶ עם זאת, פולמוסים בנושא יום השבת התנהלו גם עם קבוצות מקומיות שלא היו מבני קהילת בית ישראל, אך החזיקו בתורת ישראל מימים ימימה והיו נגד הדת הנוצרית שביקשה להשתלט ולהשליט את עצמה על עמי אכסוס.

13 *ጳጳሱ ማርያም ለጳጳሱ ለጳጳሱ ለጳጳሱ* (ዘጠኝ) 50, עמ' 304–311 אוסף יאסו. בתוך הנצרות האתיופית קיימת מחלוקת אמונית ודתית בין הפלג של דרום אתיופיה, שהוא שלוחה של הכנסייה הקופטית של מצרים ויחסית פגאני-אלילי, לבין הפלג של הצפון (אכסוס), שהוא זרם סורי והוא פחות פגאני. המחלוקת העיקרית ביניהם היא ביחס למצוות תורת משה: האם הן בטלו ועברו מן העולם עם הופעתו של ישו או שעדיין מצוות אלה מחייבות את המאמינים הנוצרים.

14 צמח בן דוד חלק א', עמוד 26.

15 לדיון מפורט ומעמיק לגבי כתיבתה וביטולה של מגילת תענית עיינו בפרויקט השו"ת, כתב עת מקבציאל לא, תשס"ה, רסח"רצד: מגילת תענית – זמנה, סמכותה וביטולה.

16 בתוך קהילת בית ישראל על שתי גדוהיה קיימים סיפורים שבעל פה רבים על השתתפות בפולמוסים דתיים. באזור תגראי הפולמוס האחרון שמספרים עליו נערך מספר שנים אחדות אחרי גמר מלחמת העולם הראשונה.

אחת מהקבוצות שניהלה פולמוס בנושא השבת ויש לנו תיעוד קצר עליה ועל האידאולוגיה שלה היא קהילתו של אסטיפנוס Ὁ ἁγίου ἄνδρος ותלמידיו אשר נקראו 'דקי־אסטיפנוס' (בני אסטיפנוס) "ἁγίου ἄνδρος".¹⁷ בתקופתו של הקיסר זרע יעקוב שעלט בשנים 1434–1468 (1426–1460 לספירה האתיופית) בחסות ובהשגחת הקיסר, התנהל פולמוס בשאלה האם יום ראשון הוא יום שבת/שבתון באותה מידה כמו יום השבת או יותר ממנו, או ששני הימים שווים בקדושתם.¹⁸ בצד אחד של המתדיינים היו ראשי הממסד הכנסייתי של אתיופיה מאזור שווה, אשר טענו שהיום השביעי הוא יום חול רגיל לכל דבר ועניין (פרשנות קיצונית מאוד, השוללת כל קדושה וייחוד מיום השביעי) ויום ראשון הוא יום השבת על כל כלליו הכתובים בספר פתחנגשת (ספר החוקים של הכנסייה האתיופית). בצד השני של המתרס היו נזירים מצפון אתיופיה אשר לא היו חלק מהממסד הכנסייתי. הבולט שבהם היה הנזיר אסטיפנוס שמאזור נפת שירה, מערבית לעיר אכסום. הם טענו שאומנם יום ראשון הוא יום התחייה, אך בשום פנים אין בכוחו להמעיט מקדושת היום השביעי או לבטלו. הכרעתו של הקיסר, כשופט בין המתדיינים, הייתה ששני הימים שווים בקדושתם ובשניהם אסורה המלאכה. לימים הלשינו על הנזיר אסטיפנוס אשר טען שקדושת השבת של יום השביעי היא גדולה ולא ניתנת לערעור, שהוא "יצא מחוץ לתחום שבת" ביום ראשון (עבר על איסור "לא כִּי־הָיָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת... שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו אֶל־יָצָא אִישׁ מִמָּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי"; שמות טז, כט), והוא הועמד למשפט עם תלמידיו.¹⁹ הכרעה זו של זרע יעקוב שיום השבת ויום ראשון אסורים במלאכה והם ימי שביתה הייתה תקפה עד עלייתם של הקומוניסטים בשנת 1974.

דומני שרקע זה בעניין פולמוס השבת בנצרות האתיופית יקל עלינו להבין את המחלוקת המשולשת בין חכמי הפרושים, האיסיים (צדוקים/בייתוסיים) והנוצרים.

האיסיים

מי הם האיסיים? על האיסיים אנו שומעים מפיהם של פילון מאלכסנדריה ויוסף בן מתתיהו. כך כותב עליהם פילון:

מדת הצדק והיושר הכתה שורש גם בפלשתינה אשר בסוריה. בארץ זו יושב חלק רב מעם היהודים הגדול והעצום. מקצתם נקראים בשם אסיים Essaii ומספרם מגיע לארבעת אלפים ומעלה.

אם לא יערה עליו אלהים רוח ממרום. את החוקים האלה יורו בכל זמן ועדן, וביחוד בשבתות. כי יום השבת קדוש הוא בעיניהם, ובו ישבתו מכל מלאכה אחרת ויאספו למקומות הקדושים הנקראים בשם "בתי כנסיות". (פילון האלכסנדרוני, תרצ"ז, עמ' 155–156)

לפי פילון, יום השבת (שבת בראשית) בכת האיסיים מקודש ברמה גבוהה מאוד. אין בדבריו שום אזכור של מועדי ישראל או דיון ברמת הקדושה שייחסו לחגים אלה. מכאן ניתן להסיק שמבחינת האיסיים אי אפשר לנשל מהיום השביעי לבריאה את קדושת השבת.

17 אוסף יאסו ראובן־טל, בית שמש.

18 הפולמוס כלל שאלות נוספות אשר כולן קשורות למצוות שהתורה אסרה לעבור עליהן בתחומים שונים כמו השבת, עבודה זרה, הפרדת רשויות בתחום רשות המלך ורשות הכהנים ואנשי דת.

19 קיימות גרסאות שונות עד כדי סותרות לגבי תוצאותיו הסופיות של המשפט הזה ומה נגזר עליהם בפועל.

ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו גורס כך בנוגע לאיסיים בספרו תולדות מלחמת היהודים (ברומאים):

כי שלשה מיני חכמי הדת (פילוסופים) נמצאו בקרב היהודים. על האחד נמנים הפרושים, ועל השני – הצדוקים, ועל השלישי – אלה הנקובים בשם אסיים, והם נוהגים חסידות. האסיים הם יהודים מלידה, אולם הם עולים על יתר היהודים באהבתם איש את רעתו. הם נזרים מתענוגי הבשר, בראותם בהם רעה, ולמעלה טובה נחשב בעיניהם למשול ברוחם ולכבוש את יצרם. (בן מתתיהו, ספר שני, פרק שמיני, סעיף ב, עמ' קי"ד)

ובימי השבתות הם מחמירים באסור מלאכה מכל היהודים. ולא די להם שהם מכינים את המאכלים לעצמם מערב שבת, לבל יבעירו אש ביום [הקדוש] ההוא, כי אינם נועזים להעתיק כלי ממקומו ולצאת חוץ [להפנות לצורכיהם]. (בן מתתיהו, ספר שני, פרק שמיני, סעיף ט, עמ' קי"ז)

מדברי בן מתתיהו עולה שהאיסיים עגים סביב היום השביעי, שבת בראשית, ומעניקים משמעויות חדשות המחזקות את אופיו וקדושתו של היום השביעי. כמו פילון, גם בן מתתיהו אינו אומר דבר וחצי דבר על שאר מועדי התורה. קשה להניח שהיעדר תיאור כלשהו של חגי ישראל לעומת גודלו וחשיבותו של יום השבת הוא מקרי. ייתכן שבעיני האיסיים קדושתם ומועדם המדויק של שאר החגים המפורטים בתורה לא עמדו כלל בסכנה שעלולה למחוק אותם או לשנות את צורת קיומם או לחלופין ייתכן שערכם של חגים אלו ירד לאחר חורבן בית המקדש, שכן סמל הקיום שלהם היו המקדש וירושלים.

מתוך דברי ריב"ז (בבריתא שבמנחות שצינו לעיל) בתשובתו לאותו זקן איסיי אפשר להסיק שהם ויתרו על קיומם של שאר המועדים או שלא החשיבו אותם.²⁰ הדבר עולה במספר מקורות של הכנסייה האתיופית, שאחד מהם הוא הספר פתחננשת.²¹ ספר זה שימש במשך כעש מאות שנה, עד הרבע הראשון של המאה העשרים, כספר החוקים (חוקה) של הקיסרות/מדינה האתיופית.

השאלות העיקריות הן שלוש השאלות הבאות:

1. האם שבת היא בהכרח היום השביעי לבריאה?
2. האם שבת ניתנה אך ורק לעם ישראל?
3. האם אדם שאינו מישראל אך מאמין בבריאת העולם על ידי אלוקים ורוצה לשמור את השבת לזכר בריאת העולם, מחויב במצוות הכתובים שבתורה בהקשר לשבת או שהוא יכול ליצוק בה משמעויות חדשות לפי אמונותיו?

20 כמעט ואין לנו מקורות של האיסיים וכיתות נוספות המדברים בהרחבה על שאר המועדים, מקראי הקודש, שבתורה חוץ מהכת הנוצרית בקשר ליום הראשון.

21 אוסף יאסו ראובן-טל, בית שמש.

כדי להתמודד עם שאלות אלה נעיין בשלושה מקומות עיקריים המדברים על מצוות שבת.

טבלה 3. מצוות שבת קודש - יום השביעי

שמות פרק כ, ח-יא	בראשית פרק ב, א-ג	דברים פרק ה, יב-טו
זכור את יום השבת לקדשו: עשת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי עשת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר במ וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו:	ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות:	שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלוקיך: עשת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת:

לדעת ראשי הכנסייה האתיופית המקור שבספר בראשית פרק ב הוא הורתה ולידתה של משמעות יום השבת. ה' שבת ביום השביעי (בטל) ממלאכתו ובירך את היום השביעי בברכה מיוחדת. ה' קידש (ייחד) את היום הזה כי ביום זה הוא בטל מכל עשייתו. סיבה ראשונה, אין שום זכר לציווי כלשהו על אדם וחווה בהקשר של שבת, אף שהם כבר זכו לקבל ציווי ראשוני לגבי תפקידם בעולם שנברא. סיבה שנייה, שמו של היום שבו שבת בורא העולם מכל מלאכתו מצוין כיום שביעי, אך לא בשם המפורש 'שבת'. מכאן אפשר להסיק שהמילה שבת משמעותה עצירה ממלאכה, ומתי עוצרים ממלאכה? קיימים ימי בטלה נוספים, כמו ימי חג המצות, חג השבועות, יום הזיכרון (א' בחודש השביעי), יום הכיפורים וימי חג הסוכות. במה מתבטאת עצירת מלאכה זו? תלוי בהקשרו של החג, כל מועד וחג לפי המנהגים המפורטים בעניינו.

להלן ההסבר על מהלך פרשנות נוצרית זו, על פי הכתוב בשמות כ, ח-יא:

זכור את יום השבת לקדשו: עשת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי עשת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר במ וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו.

על פי הכתוב כאן יש שלושה ציוויים - לזכור את יום השבת, שבת לה' ואיסור מלאכה, ולהם הסבר אחד - אלוקים ברא את העולם בשישה ימים, וביום השביעי, שאותו הוא קידש ובירך, הוא נח. לפי פסוקים אלה, איסור המלאכה ביום השבת בא מהטעם שה' ברא את העולם בשישה ימים, וביום השביעי סיים את משימת הבריאה ונח. היום השביעי משמש כעדות תמידית לכל באי העולם, באשר הם ברואיו של ה', שהוא ברא את העולם. על כן אפילו העבדים והבהמות חייבים לעצור ממלאכה ולהיזכר במעשה הבריאה ובתפקידו של ה' כבורא העולם. בפסוק זה אין שום רמז לכך שהמצווה מיועדת אך ורק לישראל (העובדה שבמעמד הר סיני עמדו רק בני ישראל אין בה משום הגבלה של אדם אחר שאינו מבני ישראל). מכך אפשר להסיק שהשבת מיועדת לכל בני האדם המוכנים להכיר בכך שהאלוקים הוא זה שברא את העולם. לציווי שבספר דברים (פרק ה, יב-טו) יש

פירוש מעניין אחר:

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צווח ה' אלוקיך: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגורך אשר בשערך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צווח ה' אלוקיך לעשות את יום השבת.

כאן מופיעים ארבעה ציוויים – לזכור את יום השבת, שבת לה', איסור מלאכה ולזכור עבדות מצרים. ציוויים אלו מנומקים בכך ששמירת השבת נועדה לזכור את יציאת מצרים. כאן מתעוררת שאלה חשובה: האם אדם או עם שאינו מבני ישראל או שהצטרף אל עם ישראל לאחר יציאת מצרים מחויב לשמור את השבת? אם הנימוק לשמירת השבת הוא יציאת ישראל מעבדות מצרים לחירות, אזי אלו שלא היו במצרים, ולפיכך לא יצאו ממנה, אין לחייבם בשמירת השבת.

התאולוגים של הכנסייה האתיופית מסבירים פסוקים אלה כך: איסור המלאכה ביום השביעי נובע מכך שה' הוציא את ישראל מעבדות בארץ מצרים לחירות.²² לפי זה חובת שמירת השבת מיועדת לכך שישראל ידעו ויזכרו תמיד את גודל היציאה מעבדות מצרים לחירות. עם זאת, אפשר גם לטעון שהשבת מתייחסת לאדם שהוא צאצא ליוצאי מצרים בלבד.

השורש שב"ת כשם עצם מובא לראשונה בשמות פרק כ, בעשרת הדברות: "זכור את יום השבת"; "על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו". השורש שב"ת כשם עצם אינו מחייב שיחול אך ורק ביום השביעי שבסדר ימי הבריאה ואפשר שיחול בכל יום מימי השבוע; העיקר שהוא זכר למעשיו של האל. המקום השני שבו מופיע השורש שב"ת הוא בדברים פרק ה, גם כאן כחלק מעשרת הדברות: "שמור את יום השבת"; "על כן צווח ה' אלוקיך לעשות את יום השבת". מסקנת ראשי הכנסייה היא שהחייב לשבות מעבודה עבור אלו שאינם יהודים שונה מאשר החייב ליהודים. לגרסתם, היהודים שובתים מכל מלאכה, ואילו הנוצרי חייב לשבות רק ממלאכות שאינן להנאות ולשמחה.

לאור זאת, סבור אני כי המחלוקת בעניין ממחרת השבת אינה מעידה על שיבוש משמעותו הקיומי והמעשי של הפסוק בקרב המתפלמסים, אלא שהפולמוס הזה מספר לנו על ניסיון לשינוי המנהג על ידי מאן דהו. כך או כך אנו עדים לפולמוס משולש סביב יום השבת ומועדי ישראל בכלל והגדרת זמנים אחרים מכפי שהיו מוכרים עד אותה עת. בוויכוח המשולש הזה משתתפים הפרושים, האיסיים והנוצרים.

הנוצרים רוצים מאוד להרחיב את המשמעות של שבת ולהחיל אותה גם על "החגים החדשים" שלהם, כפי שמתועד היטב במסורת של הכנסייה האתיופית – באופן בולט ואכזרי בפלג המרכזי-דרומי של אתיופיה ובאופן עדין יותר גם בפלג הצפוני (אכסום) של הכנסייה. כדי להרחיב את המשמעות של שבת הם נתלים בכך שהמילה שבת כוללת בתוכה את כל הימים האסורים במלאכה – מקראי קודש ושמחה שבתורה. לטענתם, מכיוון שאותו האיש (ישו) קם לתחייה ביום ראשון בשבוע, ויום זה הוא יום הבשורה והגאולה של העולם כולו, יום זה אסור בעשיית מלאכה, ועל כן חל עליו המושג שבת כמו על שאר מועדי מקראי הקודש שבתורה.

22 שיחה אישית עם כומר ותאולוג המלמד תלמידי 'פרחי כהונה', אדיס אבבה – עדווה.

אם אנשי הכנסייה "נצמדים" רק אל שני המקורות שבספר שמות ובספר בדברים קשה להכריע איזה מקור "מחייב וחזק" יותר. כדי להכריע בין שני המקורות האלה מביאים אנשי הכנסייה את המקור המספר לנו לראשונה על יום קדושת יום השבת – בראשית פרק ב. לטענת אנשי הכנסייה של שווה, החיוב הראשוני והבסיסי לאיסור מלאכה ביום השביעי הוא כאן. במקור הזה השורש שב"ת אינו משמש כשם עצם, אלא כשם פעולה, שביתה. על כן אומרים הנוצרים נשבות ביום ראשון כי אומנם "הא־ל" (ישו) נח ביום השביעי וציווה לשבות ביום השביעי כדי לזכור ולהודיע לכל באי עולם שהוא הבורא, אבל עכשיו הוא גם קם לתחייה מבין המתים ביום ראשון (לבריאה), וזה יותר שבח והלל מאשר "שביתה". על כן ה"שבת" החשובה יותר והעולה בדרגתה על פני האחרת היא השביתה ביום ראשון ולא השביתה ביום השביעי. בעקבות מסקנה זו תיקנו הנוצרים חוקים דתיים אשר עיצבו את הדת הנוצרית וקהילותיה, במיוחד זו הדרום־אטיופית.

לנוכח כל זאת, סביר מאוד שהאיסיים והפרושים נוכחים לדעת בעל כורחם ששניהם יחדיו, למרות המחלוקות והמריבות שביניהם, עומדים מול אויב משותף, קרי הנוצרים, המאיים על עולמם ודרכם שלהם בנושא קדושת השבת.

עֵתָה נֵעְבוֹר לְרֹאוֹת מִסְפָּר תִּקְנוֹת בִּסְפָּר הַחֻקִּים פִּתְחִנְגֶּשֶׁת חֶלֶק 19:

713 סעיף

אינו רצוי לכריסטיאן [נוצרים] שביום השבת יבטלו/יעצרו ממלאכה כמו יהודים אלא יעבדו באותו יום כמו כריסטיאן/נוצרים. ואלה שיימצאו מהעם שיעשו מעשה יהודי יהו/יהיו משולחים/מגורשים מפני פני-כריסטוס/ישו.

ኢይደልዎሙ ለክርስቲያን ከመ ያፅርዑ ተገብሮ በዕለተ ሠንበት ከመ አይሁድ አላ ይትገብሩ በውአቱ ዕለት ከመ ክርስቲያን።
ወለአማ ተረከቡ እምሕዝብ እንዘ ይገብሩ ግብረ አይሁድ ውእተሙ ይኩውኑ ስዱዳነ እምቅድመ ገፁ ለክርስቶስ

714 710

אל תשמרו שבתות כמו יהודים

אנו רואים הוראה מפורשת האוסרת על הנוצרים לשמור על יום השבת. אין זה ראוי שנוצרי ישובות ממלאכתו ביום השבת. יתרה מזו, נוצרי השובת ממלאכות שיהודים נמנעים לעשותן ביום השבת, מסכן את עצמו בגירוש/ סילוק מפני ישו.

721 סעיף

והעבדים [המשרתים] יעבדו חמישה ימים ובימי שבת וראשון ייצמדו/יתכנסו לבתי כנסיות כדי שילמדו דברי [מסרים] אלוקים כי ביום השבת נח אלוקים שגמר לברוא הברואים וביום ראשון קם מבין המתים.

ወአግብርትኒ ይትቀነዩ ሐመሠ መዋዕለ ወበዕለተ ሠንበትስ ወእሑድ ይፀመዱ ለቤተ ክርስቲያን ከመ ይትመሀሩ መልእክተ እግዚአብሔር እሰመ በዕለተ ሠንበት አእረፈ እግዚአብሔር አመ ፈጸመ ፈጢረ ፍጥረታት ወበዕለተ አሑድኒ ተንሥኦ እመነ ምወታን።

לפי סעיף זה השבתת העבודה ביום השבת מקורה בכך שהאלוקים נח ביום השביעי אחרי שברא את העולם, ועל כן שומה עליהם לשבות וללמוד על מעשה הבריאה (ולא על יציאת מצרים).

סעיף 723

כמו שנאמר בפרק הצום אל יצומו בימי ראשון ושבת חוץ/בלתי השבת ש... ישו שהה בה בתוך הקבר [השבת שלפני חג הפסחא].

ወናሁ ተገቢ ለአንቀጽ ፪ኛ ከመ ኢይጹሙ በአለተ እሁድ ወሠንበት ዘእንበለ ሠንበት ዘኮነ ባቲ እግዚእ ኢየሱስ ክርስቶስ ቅቡረ ውስተመቃብር።

איסור לנהוג בצום ובתענית בימי ראשון ושבת. השבת היחידה מכל ימי השנה שנאסרת בה אכילת מאכלים מן החי, אך אין בה מניעת אכילה ושתייה בכלל, היא השבת שלפני חג הפסחא. הסיבה לכך היא שזו השבת שישו היה קבור בתוך האדמה – משעות הערב של ערב שבת ועד ש"קם" ביום ראשון. תקנה זו, ואלו שמוזכרות בהמשך, מקבילה להלכות שבת ומועד בהלכה הפרושית בזמננו והאורתודוקסית בימינו.

סעיף 718

בכל יום התכנסו בבתי כנסיות [בתי הכריסטיאן = בתי המשיחיים] במיוחד/לפחות בימי ראשון ובימי התחייה שהוא יום ראשון. הנה (אנו) רואים את העמים [האחרים] שאינם מאחרים מהתאספויות/התכנסויות בימי חגיהם אלא נצמדים [כעגל/שור הנתון בעול של מלמד הבקר] כולם באותו מועד/יום. וכמו כן ההתכנסות לשווא של היהודים הידוע שאין בו תועלת, היהודים יעצרו את מלאכתם אחרי שישה ימים ומתכנסים ביום השביעי בבתי התאספויותיהם [כינוסיהם] ועוצרים ממעשיהם/מלאכתם שנצטוו להם (שנצטוו בהם). ואם אלה נהיו זריזים בהתכנסויותיהם שאין בו רווח/תועלת להם, אתה שנמנע מהכנסייה [בתי הכריסטיאן] מה תענה לאלו לאלו (לישו).

ተጋብሉ ኮሉ ዕለተ ጎበቤት ክርስቲያን። ወፌፋደስ በዕለተ ሠንበት ወበዕለተ ትንሣኤ ዘውእቱ ዕለተ እሁድ። ወናሁ ንሬአዮሙ ለእሁዱ ከመ ኢይጹሙ ኣምተጋብሉ በዕለተ በዓሎሙ ኣላ ይፀመዱ ኩሎሙ በውእቱ ዕለት ወከማሁ ጉባኤ ኣይሁድ ኣለ ይሰመዩ በከንቱ ኣይሁድ ያፀርዑ ተግባሮሙ እመድጎረ ሥዱሥ መዋል ወይትጋብሉ በዕለተ ሣብዕት ውስተ ምክራብሙ ወያፀርዑ ተግባሮሙ ዘተሠርዐ ሎሙ ኣመ ተጋብሎም። ወእመሰኬ ኮኩ ኣሉ ትጉሃነ በአንተ ተጋብሎም ፅዱፅ ዘኣልቦ ረባሳ ሎሙ ወምንተኬ እንተ ታወሥእ ለእግዚአብሔር ዘትዴጋር እምቤት ክርስቲያን።

סעיף 718 הוא קריאה להתכנס בבתי הכנסיות בימי ראשון בכל שבוע ולהקיע את אלו שנמנעים מהשתתפות בכנסים אלה. תקנה זו מקבילה למנהג של הפרושים, שהיו מתאספים במיוחד בימי שבתות וחגים יהודיים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשם קריאה בתורה ובנביאים והקשבה לדרשות.

סעיף 715

ביום ראשון ובחגים המכובדים התפילה/תחנון אסורים כי הם ימי שמחה. לכן ישבתו ממלאכה ביום ראשון בימי החגים המכובדים. תקנות/הלכות אלה אין בהן חרם.

ወኢይኩን በዕለተ እሁድ ወበዓላት ክቡራን ሰጊድ እሰመ ኣሉ መዋዕል ፍሥሐ፡ ውኣቶሙ ወበእንተዝ ይደሉ ክመናፅርዕገቢረ በዕለተ እሁድ ወበበዓላት ወዝንቱ ኣንቀፅ ዘእንበለ ዝዘት።

ወዘሰ ይጽውም በዕለተ እሑድ ዘውላቱ ዕለት ትንሣኤ ኃጥእ ውላቱ ወይድልዎ ኮነ።

בטבלה 4 נראה ראש חודש תשרי החל ביום ראשון ומועדי החגים החלים בחודש זה.

ראשון		שני		שלישי		רביעי		חמישי		ששי		שבת	
1	ראש השנה שבתון	2		3		4		5		6		7	
8		9		10	יום כיפור	11		12		13		14	
15	א' סוכות שבתון	16	חול המועד	17	חול המועד	18	חול המועד	19	חול המועד	20	חול המועד	21	חול המועד
		הושענות (הושענה)											
22	שמיני עצרת												

24 במאמרי זה לא התייחסתי לכלל הדעות התלמודיות וכל שושלת הרבנים שבאה אחריהן, היות שמקורות אלה אינם מציינים פולמוס ישיר עם הכתות הנוצריות באשר הן.

ראש חודש תשרי שחל ביום ראשון לבריאה הוא ההוכחה הניצחת של הנוצרים לכך שיום השבת הוא יום ראשון, היות שכל החגים של חודש תשרי יחולו ביום ראשון, שהוא יום השבת לפי התחייה של אותו איש (לדידם יום הכיפורים נתפס ככפרה לחטאים של עם ישראל, אך מרגע שאותו האיש הומת בצליבה הוא כיפר על חטאיו של כל עולם המאמינים בו). כמובן שהפרושים לא יכולים להסכים לכך. ראש חודש תשרי שחל ביום ראשון לבריאה הוא המקרה המאיים של ריב"ז והפרושים, מפני שהלכה למעשה משמעות השבת עברה ליום השבת החדש שתיקנו הנוצרים (יום ראשון לבריאה). על כן חכמי הפרושים קובעים שראש חודש תשרי (ראש השנה) לעולם לא יחול ביום ראשון בשבוע, תקנה שמאוחר יותר נכיר אותה בשם 'לא אד"ו ראש'. כלומר ראש השנה, א' בתשרי, לעולם לא יחול בימים ראשון, רביעי ושישי מימות השבוע,²⁵ וכך חגי תשרי שבתורה, שהם ימים של שמחה ושבייתה, הופרדו באופן סופי מיום השבייתה והשמחה הנוצרי, יום ראשון. חגי תשרי ימשיכו לחול שלא ביום ראשון לבריאה, ובמקביל משמעות "שבת" תמשיך לחול עליהם. בעקבות הציווי שבספר ויקרא פרק כג שהבאנו בטבלה 1 עלתה השאלה אם משמעות המילה שבת חלה על כל מקראי הקודש, שכן המילים שבת ושבתון לא נאמרו עליהם. בעקבות תקנת 'לא אד"ו ראש' הקדושה של שבת שבתון תמשיך לחול עליהם ללא עוררין וללא זעזועים. וכנראה שזה הפירוש שהיה קבוע ונהוג בידי הציבור פשוטי עמך ישראל הנאמנים למסורת כפי שהפרשנות והלכה למעשה מקוימת אצל קהילת בית ישראל.

ממחרת השבת

מכאן ריב"ז וממשיכי דרכו (הפרושים) עוברים לטפל בנושא ממחרת השבת. עניין ממחרת השבת עולה בהקשר של הנפת העומר, וכאן מצפה לריב"ז משימה משולשת: הראשונה, להפריד ולנתק את שביעי של חג המצות (כ"א בניסן) מיום ראשון בשבוע, שהוא היום המכונן ויסוד היסודות של האמונה הנוצרית שליל הורתו ותחייתו של אותו האיש (ישו) היו ביום ראשון (אור ליום ראשון); השנייה, לקבוע מצב של הפרדה מוחלטת של ממחרת השבת מיום השבת החדשה/ראשון לבריאה כפי קביעת הנוצרים; והשלישית, לקבוע את אופי השמירה של יום השבת (שבת בראשית) כך שייבדל מהאופי והתוכן שהאיסיים יצקו בו.

נתחיל עם המקור שבתורה, ויקרא כג, ד-טו:

אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם: בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה': ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו: ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן: והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: ועשיתם ביום הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה לה': ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן אשה לה' ריח ניחח ונסכה יין רביעת ההין: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלקיכם חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה.

25 כלל התקנות של 'לא אד"ו ראש ולא בד"ו פסח' כנושא אחד מובאות בספרי 'לוח יאסו - לוח השנה העברי של בית ישראל מאתיופיה', חלק ב. כמו כן, עיינו בתקציר בנספח בסוף המאמר.

722 סעיף

ወበኩሉ ዕለተ ሠንበት ዘእንበለ ዕለተ ፍሥሕ ባላገቱ ወበኩሉ ዕለተ አሑድ ተመጠጧ ቁርባነ በበይናቲኩሙ ውስተ ቤተ ክርስቲያን ወተፈሥሑ።

ወተዐቀቡ በተጠናቅቆ ብዙኑ እምበዓለ አይሁድ ዘውአቱ በሊዐ ናኢት ዘይክውን በዘመነ ሚያዝያ ወዘንተ ዕቀቡ እስከ 21 ዕለት እምወርኑ ከም ኢይኩን አመ 14 ለሠርቀ ወርኑ በካልእ ሠባዔ ዘእንበለ በሠባዔ ዘበቱ ይገብሩ ፍሥሕ።

ወኪትግበሩ በዓለ ትንሣኤሁ ... ዘእንበለ በዕለተ እሑድ ባሃቲቱ

כאן אנו מתוודעים להוראה מפורשת של ספר החוקים הנוצרי שלא משתמעת לשתי פנים – אם כ"א של חודש האביב/ניסן/מיאזיא (לפי זריחת הלבנה) חל ביום ראשון בשבוע, אזי אסור לחגוג את הפסחא הנוצרי ביום זה מפני שיום זה הוא גם יום השביעי לחג המצות של היהודים. הסיבה להיבדלות מהיהודים קשורה לקביעה שהיהודים הם אלו שלכדו את ישו ומסרו אותו לרומאים והם שותפים לרצח. לפי המסורת של הנצרות האתיופית, ישו הובא לירושלים ביום השישי (כי בניסן) של חג המצות (אשר חל ביום רביעי בשבוע). למחרת, שביעי של פסח, היו היהודים עסוקים בענייני החג ושמחתו ולכן הם השאירו את ישו כלוא אצלם. ביום שישי הוא נמסר לרומאים, ואלו דנו אותו למוות והוציאו אותו להורג. ישו נקבר טרם השקיעה באותו יום שישי ממש,

אך ביום ראשון בבוקר כאשר הנשים (חסידות שלו) הגיעו לבדוק את הקבר הן גילו שגופתו נעלמה. כך הן הבינו שהוא קם לתחייה והפיצו את הבשורה. על כן נקבע שיום ראשון הוא יום שבת/שבתון ויום בשורת התחייה. מכיוון שביום כ"א בניסן, שביעי של פסח, שמחו היהודים לאידו של ישו, אין זה ראוי ששמחת ה"מוסר והמסגיר" והנידון למוות יצוינו בעת ובעונה אחת. הבעיה גדולה שבעתיים כאשר א' בניסן חל ביום שני בשבוע.

טבלה 5. חודש ניסן-אביב

ראשון		שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
		1 ראש/חודש ראש השנה ליציאת מצרים	2	3	4	5	6
7		8		9	10	11	12
14	קורבן פסח	15 א חג המצות	16	17	18	19	20
	הושענה רבי"ט	חממת יליקסיה					
		הושענה רבי"ט					
		חול המועד					
21	שביעי של חג המצות שבת יום שמחה ליהודים על לכידת ישו	פסחא אילילי	22 הנפת העומר				

לוח חודש ניסן זה הוא בעייתי ביותר לנוצרים וגם לשיטת ריב"ז והפרושים, מפני שכאשר א' בניסן חל ביום שני אזי כ"א בניסן יחול ביום ראשון. מקרה זה הוא בעייתי משום שהשבת (שביעי של חג מצות של התורה) תחול ב"השבת" (יום ראשון) לפי הנצרות. נוסף על כך, ממחרת השבת יהיה ביום שני שלאחריו, כך יוצא בדיוק לפי הפרשנות הנוצרית. סעיף 730 שלעיל הוא הסעיף המקביל בספר פתחנגשת שעוסק בסוגיית ממחרת השבת שריב"ז דן בה בבריתא שבמנחות. יתרה מכך, לפי האמונה הנוצרית יום זה אסור במלאכה ובתעניות במשך כל השנה כולה ואסור בכל סממני אבלות בכלל. יום שבת ממש. וכאשר היהודים חוגגים בכ"א בניסן את שביעי של פסח הדבר נראה בעליל כהודאה באותו האיש חס וחלילה.

נסכם את הבעייתיות של יום כ"א בניסן החל ביום ראשון בשבוע/לבריאה: מצד הנוצרים אסור לחגוג בו את הפסחא כי זהו התאריך שבו היהודים שמחו על לכידתו של ישו. אך מכיוון שחג הפסחא חייב להתקיים אך ורק ביום ראשון בשבוע, חייבים לדחות את החג לחודש הבא (מעברים ומוסיפים חודש נוסף). ומצד היהודים יום ראשון נחשב כיום השבת של הנוצרים, "ממחרת השבת" החל למחרת יוצא בדיוק לפי הפרשנות הנוצרית, ולכן אסור לחגוג אותו כ"א בניסן כשחל ביום ראשון.

עם זאת, חשוב לתת את הדעת לכך שמדובר כאן בשאלה אחרת לגמרי. הסוגיה איננה אם להרחיב את משמעות המילה שבת או לצמצמה, אשר אותה פתרנו בהצלחה, אלא הבעיה החדשה שצצה היא תולדה של הפתרון הקודם, ההיבדלות מהנוצרים החדשים באופן מוחלט כך שהיהודים לא יחגגו במקביל שום חג ביום חגם של הנוצרים. על כן הפרושים מתקנים שאי של חג המצות (15 בניסן, ובאופן קל יותר לזכירה ראש חודש ניסן) לעולם לא יחול ביום שני בשבוע, תקנת 'לא בד"ו'. תקנה זו פותרת את החשש שמא שביעי של פסח יתנגש בחג הפסחא הנוצרי כאשר כ"א בניסן לפי מולד הירח חל ביום ראשון.

מכאן ריב"ז וחבריו עוברים לשלב של עקירה מליבם של המקדשים והמייחדים את יום השבת, שביעי לבריא, והשוללים כל משמעות של קדושה משאר ימי המקרא קודש/יום טוב. לשם כך הם עושים מעשה נועז ביותר, כנראה בניגוד למנהג הקיים מימים ימימה. מעשה זה הוא עקירת יום הנפת העומר ממחרת היום השביעי של חג המצות והצמדתו למחרת היום הראשון של חג המצות, אף שממחרת השבת לפעמים יחול ביום השבת לבריא (ראשון של חג המצות, אם 15 בניסן חל ביום שישי). אפשר לטעון שתקנה זו אינה קובעת דבר לגבי קצירת העומר והנפתו, מפני שאין לנו כל מידע על הדרך שבה נהגו לגבי קצירת העומר והנפתו כאשר ממחרת השבת חל ביום שבת לבריא. ייתכן שבפועל במקרים כאלה החלו בספירת העומר ביום השבת לבריא, כי במעשה הזה אין חילול שבת, ואילו את קצירת העומר והנפתו וקורבנותיו הנלווים קיימו ביום ראשון. לעניות דעתי, ניתן לטעון בסבירות גבוהה שהחידוש של ריב"ז וחבריו היה בכך שתיקנו את קצירת העומר והנפתו אפילו ביום השבת. יש בכך חידוש הן מבחינת המנהג הן מבחינת התרסה מכוונת כנגד האיסיים. מעשה זה עוקר ומחסל הן את הטענה הנוצרית כפי שראינו לעיל וכן את הטענה של האיסיים שיום קציר העומר והנפתו חל אך ורק ביום ראשון, כי לדידם שבת יש רק אחת, שהוא היום השביעי לבריא.

ימי השבוע שלפני הפסחא מכונים בפי הנוצרים ימי חממת יִלְיִימָה (ראו טבלה 5). משמעות המושג היא ימי מחלה, הימים שאותו האיש חלה והתענה בהם עד שהוצא להורג ביום שישי והיה קבור באדמה ביום שבת. שבת זו היא היחידה מבין כל ימות השבת שבה הנוצרים צמים ומתענים.²⁶ ימים אלה נקראים גם ימי הושענה/הושענות בשל המנהג להרבות בהם בתפילות ובצומות. על כן הימים שבין 14 ל-21 בניסן הם ימים האסורים בימי שמחה לכל הנוצרים. מכאן נובע חזקה של תקנת ריב"ז להעביר את יום הנפת העומר דווקא לאחד הימים האסורים בשמחה לנוצרים. כך הוא קיבע שיום הנפת העומר לעולם לא יתנגש באחד מימי השמחה של הנוצרים. עם זאת, ריב"ז קבע את יום הנפת העומר למחרת יום טוב/מקרא-קודש אי של חג המצות, ובכך שמר על משמעותה המורחבת של המילה שבת, החלה והמכילה את כל ימי מקראי הקודש שבתורה.

26 הכת הנוצרית הכריזה וקבעה בספר החוקים שלה על איסור שמירת שבת בראשית כפי הנהוג אצל היהודים ובמקום זה קבעה את יום הראשון כיום השבת החדש, יום התחייה. הנצרות קבעה איסור תענית וכל סממן של אבלות ביום ראשון בכל השנה כולה ללא יוצא דופן או חריגה. באופן סימבולי יום שבת החל לפני יום הפסחא, צמים בו (תענית ממש כולל איסור מאכל מן החי). בכך קיבעה הנצרות שקדושת יום ראשון עדיפה וגדולה ומקודשת יותר מאשר יום השבת.

סיכום

במאמר זה נוכחנו לראות שהמחלוקת של ריב"ז עם אותו זקן איסיי היא מחלוקת משולשת בין הפרושים, האיסיים/בייתוסיים והנוצרים. נושא המחלוקת הוא גבולות משמעותה של המילה שבת: האם פירושה שבת בראשית, שבת כולל שאר מקראי הקודש שבתורה או שבת כולל גם מועדים חדשים שאינם כתובים בתורה? לדעת האיסיים שבת משמעותה אך ורק שבת בראשית, שביעי לבריאה, ואילו לדעת הפרושים השבת כוללת גם את כל יתר המועדים הכתובים בתורה שנאמר עליהם מקרא קודש. לדעת הנוצרים שבת משמעותה גם מועדים חדשים שלא כתובים בתורה, כמו יום ראשון שקיבל את קדושתו מרגע הופעתו של אותו האיש (ישו).

תקנותיו של ריב"ז מבדלות את משמעותו של המושג שבת מהפירוש והמשמעות ששתי כיתות אלה ניסו ליצוק בו. התקנה שאי בתשרי וכ"א בניסן לעולם לא יחולו ביום ראשון בשבוע (לבריאה) קובעת שאי אפשר להרחיב את משמעות המילה שבת ליום ראשון בשבוע (לבריאה) לעולם.

התקנה שממחרת השבת פירושו ממחרת יום טוב ראשון של חג המצות וחיוב קצירת העומר והנפתו גם כשהמועד חל בשבת, קובעת שלא רק למקראי הקודש יש משמעות של קדושה, אלא גם למצוות הנפת העומר. וכך גם כאשר מועדו חל ביום השבת אין דוחים את הקצירה והנפת העומר.

אנו רואים שהתאריך כ"א בניסן מודר באופן גורף ולתמיד מיום ראשון בשבוע. מצד הפרושים אסור שתאריך זה יחול ביום ראשון, ומצד הנוצרים האיתופים כאשר תאריך זה חל ביום ראשון בשבוע עם חג המצות של היהודים, חודש האביב (ניסן=מיאזיא) חייב להיות מעובר. כך חג הפסחא של הנוצרים לא נחגג עם היהודים. גדולתה של אירונית החיים היא שאלה גם אלה החרימו והדירו את עצמם ממולד הירח של חודש אביב שחל להיות ביום שני בשבוע, וכל זה בגלל שביעי של חג המצות החל ביום ראשון לבריאה.

בתוך הקלחת הרוחת הזו רק קהילת בית ישראל שמתגראי ומאיתופיה הצליחה לשמור על המסורת ועל המשמעות של שבת הן כשבת בראשית הן כשבת מקראי קודש / ימים טובים האסורים במלאכה. ייתכן שהצלחתה של קהילת בית ישראל להישאר ניטרלית ולהמשיך להחזיק במסורת ללא שום פחד קשורה לכך שבית ישראל לא היו בארץ ישראל כאשר החל הפולמוס בנושא זה. הפולמוס הגיע אליהם שנים רבות (אולי מאות) אחרי שהנוצרים כבר נהיו עם ואומה ולא בשלב הגיבוש.²⁷

27 השערת זו, שהמסורת שבידי בית ישראל היא המסורת הקדומה ביותר, איננה בנויה על לימוד ודיוק מתוך הפסוקים אלא היא מסורת שבקבלה. כפי שהראיתי, השימוש שעשיתי בלימוד המקורות הוא כדי לחזק את המנהג הקיים שבמסורת ולא כדי ליצור אותו. הרב ד"ר בן נון עסק בשאלה זו בספרו 'זכור ושמו' (עמ' 415-422). אכן הוא מצליח להראות פירושים אפשריים אחדים למונח שבת. לעניות דעתי המהלך של בן נון מעניין מאוד, אך אני חייב לציין שחסר דבר חשוב בדבריו, והוא שאינו מציין מה הייתה מסורת הקבלה באותה עת, כלומר מה היה נהוג עד אותו זמן פרוץ הפולמוס. לפי מקורות חז"ל שראינו, כאשר אנו נחשפים לפולמוס בעניין מועדו המדויק של ממחרת השבת, אין לנו עדות כלשהי מה היה המנהג המקובל עד אותה העת. דברי הרמב"ם המובאים בספרו של הרב יואל בן נון "וכל כך למה מפני אלו הטועים שיצאו מכלל ישראל בבית שני, שהן אומרים שזה שנאמר בתורה ממחרת השבת הוא שבת בראשית, ומפי השמועה למדו שאינה שבת אלא יום טוב וכן ראו תמיד הנביאים והסנהדרין בכל דור ודור שהיו מניפין את העומר בשעה עשר בניסן בין בחול בין בשבת" (הלכות תמידין ומוספין פ"ז הי"א) – הרב יואל אינו מציין איפה מצא מקור למסורת זו, מסורת שזה מנהג נביאים. היעדר מקור סימוכין חשוב וקריטי כל כך בראשית זמן המחלוקת הוא תמוה וצ"ע.

רשימת מקורות

בן מתתיהו, י' (1923). **תולדות מלחמות היהודים**, 90 פ' ב' (י"נ שמחוני, תרגום). שטיבל.
 בן נון, י' (2015). **זכור ושמור: טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים**. מכללת הרצוג – תבונות.
 יאסו, ר"ט (2020). **לוח יאסו – לוח השנה העברי של בית ישראל מאתיאופיה**. הוצאת המחבר.
 מרצבך, ע' ורביב, ע' (2001). **הלוח העברי הקבוע – תולדות ומבנה**. כרמל.
 פילון, האלכסנדרוני (תרצ"ז). **על האסיים (קטעים ושרידים)** (מ' שטיין, תרגום). שטיבל.
 שלום, ש' (תשע"ט). מפגש בין שתי תודעות הפוכות באמונה היהודית: בין תודעת 'ברית מצרים' (ביתא ישראל) ובין תודעת 'ברית סיני' (היהדות הרבנית). **דעת**, 87, 657–682.

נספח

ימים רביעי ושישי (ד"ו מתקנת לא אד"ו ראש ולא בד"ו פסח)

"לא אד"ו ראש ולא בד"ו פסח" הוא מושג וכלל מנחה חשוב בבואנו לתכנן את הלוח העברי הרבני. לא אד"ו ראש, אין לקבוע שראש השנה העברי האחד בתשרי יחול בימים ראשון, רביעי ושישי (אד"ו). ולא בד"ו פסח, אסור לקבוע שראשון של חג המצות, 15 בניסן, יחול בימים שני, רביעי ושישי (בד"ו). בהלכה הרבנית הכלל של אד"ו ובד"ו מופיע כמסגרת אחת של תקנות ללא שום אזכור לכת הנוצרית. לעומת זאת, בלוח הנוצרי של הכנסייה האתיופית ימים אלה מופיעים כולם בהקשר של לכידתו של ישו הנוצרי, הבאתו לירושלים, מסירתו לידי הרומאים, הוצאתו להורג בצליבה, קבורתו וקימתו מהקבר. יום ראשון בשבוע נקבע כיום שבת ויום מנוחה. נוסף על כך, יום ראשון נקבע גם כיום חג התחייה השנתי של הכת הנוצרית לדורות, חג שחייב לחול ביום ראשון בשבוע, אחרי ירח מלא של חודש ניסן, ולא בתאריך 21 לחודש החל ביום ראשון היות שביום זה היהודים חוגגים את חג שביעי של פסח.

לעומת זאת, הימים רביעי ושישי נקבעו לעולם כימי תענית וצום (של תשע שעות) ואיסור אכילת מאכלים מן החי, ולא נקבע להם שום תאריך בלוח החודשי או השנתי. תקנות אלו שרירות וקיימות עד עצם היום הזה אצל הנוצרים האתיופים (במיוחד במחוז הצפוני של אתיופיה, תגראי). כמעט כל המסעדות הנמצאות בסביבה הנוצרית או בבעלות נוצרית אינן מגישות מנות מן החי בימי רביעי ושישי. יתרה מזו, כל הכלים, מכלי הבישול ועד כלי ההגשה, הם כלים מופרדים המותרים לשימוש רק עבור תוצרת מן הצומח.

פתחנגשת פרק 15 סעיף 566:

עוד, ימים רביעי ושישי בכל שבוע... יצומו עד השעה התשיעית כמו שכתוב.

...፳፻፲፱ ዓ.ም. ለ፳፻፲፱ ዓ.ም. ለ፳፻፲፱ ዓ.ም. ...

על כן, לעניות דעתי, יש קשר ישיר וברור בין תקנות חז"ל של ארץ ישראל לבין התקנות של הכת הנוצרית באותה עת אשר פעלה נמרצות בארץ ישראל ובמצרים. תקנת אד"ו ובד"ו הן תגובה נגד התקנות של הכת הנוצרית, ומטרתה לבדל את הקהילה היהודית מהקהילה הנוצרית ולהפריד ביניהן.